

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ПРОМИСЛОВОСТІ

Сидорчук Орестлава Григорівна

УДК 338.242+316.42

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ
СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ – 2019

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Роботу виконано у Львівському регіональному інституті державного управління Національної академії державного управління при Президентові України.

Науковий консультант – доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України **Загорський Володимир Степанович**, Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, директор інституту.

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор **Іляш Ольга Ігорівна**, ПВНЗ «Міжнародний університет фінансів» (м. Київ), проректор з наукової та міжнародної діяльності;

доктор економічних наук, доцент **Підлипна Радміла Петрівна**, Ужгородський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету МОН України, декан факультету обліку, фінансів та торговельного підприємництва;

доктор економічних наук, старший науковий співробітник **Харазішвілі Юрій Михайлович**, Інститут економіки промисловості НАН України (м. Київ), головний науковий співробітник відділу проблем регуляторної політики і розвитку підприємництва.

Захист відбудеться *«1» жовтня 2019 р. об 11⁰⁰* на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 11.151.01 в Інституті економіки промисловості НАН України за адресою: 03057, м. Київ, вул. Марії Капніст, 2.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту економіки промисловості НАН України за адресою: 03057, м. Київ, вул. Марії Капніст, 2.

Автореферат розісланий *«30» серпня 2019 р.*

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О.В. Лях

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Якість та ефективність державного регулювання національної економіки визначаються рівнем і ступенем керованості соціально-економічних процесів розвитку країни. Несприятливий економічний та соціальний стан, викликаний системною кризою, збройним конфліктом, одночасним здійсненням реформ в управлінській, економічній і соціальній сферах національного господарства, обумовлює зростання соціальних небезпек та загроз, а їх прояв стає причиною значних соціально-економічних втрат. Зменшуються можливості для розв'язання гострих суспільних проблем, зростають витрати державного бюджету на воєнні потреби та подолання негативних наслідків подій на сході України, посилюється боргова залежність держави, знижується рівень життя населення та зростає рівень бідності, соціальна нерівність, рівень недовіри до влади тощо.

Такі негативні наслідки свідчать про недостатнє використання важелів державного регулювання національної економіки у соціальній, економічній, інформаційній, науково-технічній та інших сферах господарювання. Слабкість державного регулювання забезпечення соціальної безпеки призводить до незбалансованості економічної та соціальної політики, низький рівень дієвості державних органів управління в подоланні загроз соціальній безпеці людині, суспільству, державі. Ігнорується використання кращого світового досвіду забезпечення соціальної безпеки, не відстежуються стан і тенденції формування та реалізації соціальних загроз, у державному стратегічному управлінні не передбачені заходи щодо посилення соціальної безпеки в системі середньо- та довгострокового планування. Це обумовило актуальність і своєчасність наукових досліджень у сфері державного регулювання системи соціальної безпеки в національній економіці.

Наукові аспекти державного регулювання соціальної безпеки відображено у працях українських учених, серед яких: О. Амоша, А. Баланда, Л. Весельська, О. Власюк, С. Гесліров, Т. Гургулах, О. Давидюк, З. Живко, В. Загорський, Д. Зеркалов, Л. Ільчук, О. Іляш, К. Козлов, Н. Коленда, С. Кучерук, М. Лига, Е. Лібанова, І. Манцуров, Є. Матвійшин, Б. Мінін, В. Надрага, О. Новікова, В. Олуйко, Г. Пастернак-Таранушенко, Г. Пирогов, С. Пирожков, Р. Підлипна, О. Повітин, О. Приятельчук, Н. Рингач, Т. Русанова, Г. Ситник, В. Скуратівський, Н. Фурсова, О. Хмара. Методологічні аспекти розробки методики оцінки соціальної безпеки викладено у працях О. Коваля, Ю. Харазішвілі. Серед зарубіжних науковців вагомий

внесок у розв'язання проблем соціальної безпеки здійснили: І. Ансофф, Г. Брундтланд, Е. Вайнінг, Е. Ведунг, Д. Веймер, Б. Грір, Г. Дейлі, М. Кітінг, Б. Кросбі, Денніс Л. Медоус, А. Осепік, Б. Річардсон, Р. Солоу.

Незважаючи на широке висвітлення проблем соціальної безпеки у працях наведених авторів, залишаються питання, які не дістали належного розв'язання. Зокрема, перехід на нову модель національної безпеки у липні 2018 р. обумовив значну трансформацію у формуванні системи соціальної безпеки. Відповідні оцінки або узагальнення фахівців з цих питань у наукових публікаціях не отримали належного висвітлення. Проте потреба в цьому зростає у зв'язку з погіршенням стану соціальної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, що зумовило актуалізацію вирішення наукової проблеми, яка полягає в розробці концептуальних, стратегічних, методологічних й інституційних компонентів державного регулювання соціальної безпеки в національній економіці.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження виконано відповідно до тематики науково-дослідних робіт Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України (м. Львів) за темами: «Розвиток демократичних якостей управлінської культури органів публічної влади» (номер держреєстрації 0113U000737, 2013 р.), у рамках якої сформульовано основні напрями розвитку культури управління соціальною безпекою; «Державно-управлінські засоби забезпечення інноваційного розвитку регіону» (номер держреєстрації 0114U000780, 2014 р.), у межах якої обґрунтовано чинники формування та реалізації соціальних інновацій і пріоритетність соціальної складової у формуванні та реалізації сталого інноваційного розвитку; «Впровадження науково-прикладних розробок в практику публічного управління та їх інтеграція в міжнародний науковий простір» (номер держреєстрації 0116U004866, 2016 р.), у рамках якої узагальнено та систематизовано науково-практичні підходи до питань культури безпеки дослідника через імплементацію в українську освітню сферу стандартів і рекомендацій щодо забезпечення соціальної безпеки людини; «Інституційні механізми гарантування соціальної безпеки регіону» (номер держреєстрації № 0117U000464, 2017-2018 рр.), у межах якої встановлено особливості регіональної соціальної безпеки в Україні та окреслено її вплив на національну безпеку, обґрунтовано вдосконалення інституційних механізмів державного регулювання системи соціальної безпеки, а також Інституту економіки

промисловості НАН України за темами: «Соціальні чинники забезпечення сталого розвитку промислового регіону» (номер держреєстрації 1090U007134, 2010-2011 рр.), у межах якої обґрунтовано можливість регулювання соціальної безпеки для забезпечення сталого розвитку, визначено основні напрями вдосконалення державного управління соціально-економічним розвитком; «Формування та використання соціального потенціалу сталого розвитку промислових регіонів» (номер держреєстрації 1111U007950, 2012-2014 рр.), у рамках якої визначено можливості та запропоновано механізми модернізації суспільних відносин на засадах соціальної відповідальності, обґрунтовано концептуальні підходи до забезпечення соціальної безпеки в умовах критичної нестабільності, а також визначено механізми державного регулювання соціальної безпеки в процесі модернізації системи державного антикризового управління; «Соціальні ресурси розвитку регіону в умовах децентралізації управління» (номер держреєстрації 1114U006049, III квартал 2014 р. – IV квартал 2016 р.), у рамках якої оцінено стратегічні перспективи залучення ресурсного потенціалу громадянського суспільства для забезпечення соціальної безпеки та обґрунтовано доцільність сполучення систем забезпечення соціальної та економічної безпеки, розкрито переваги розвитку волонтерської діяльності для активізації соціальних ресурсів громадянського суспільства; «Активізація соціального і трудового потенціалу сталого розвитку як чинників економічного зростання» (номер держреєстрації 0117U004336, 2017-2019 рр.), у межах якої на підставі експертного опитування здійснено діагностику стану та перспектив досягнення соціальної безпеки, запропоновано інституційне та стратегічне забезпечення державного регулювання соціальної безпеки. Відповідно до тематики науково-дослідної роботи Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (м. Дніпро) «Еволюція інститутів та форм публічного управління: теоретико-методологічні засади» (номер держреєстрації 0118U006488, 2018-2020 рр.) здійснено теоретико-методологічне обґрунтування інституційних механізмів формування та реалізації державного регулювання соціальної безпеки.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення та розвиток теоретико-методологічних, науково-методичних й організаційно-управлінських засад державного регулювання системи соціальної безпеки національної економіки.

Для досягнення мети поставлено та вирішено такі завдання:

удосконалено та розвинуто теоретико-методологічні засади державного регулювання забезпеченням соціальної безпеки; визначено зміст і сутність соціальної безпеки, її еволюцію у процесі становлення та розвитку національної економіки; здійснено аналіз нормативно-правового та організаційно-економічного забезпечення соціальної безпеки, розкрито особливості трансформації моделі соціальної безпеки в сучасному правовому полі національної безпеки;

розроблено модель багаторівневої системи соціальної безпеки та визначено пріоритети державного регулювання щодо її суб'єктів: людини, суспільства, держави;

виявлено основні перешкоди та обґрунтовано заходи залучення ресурсів громадянського суспільства на потреби забезпечення соціальної безпеки;

проведено діагностику стану соціальної безпеки в Україні, зважено зовнішні та внутрішні загрози соціальній безпеці, визначено напрями їх мінімізації;

розроблено методику оцінки соціальних ризиків економічної незахищеності людини у випадку їх реалізації;

розроблено ієрархічну модель соціальної безпеки та методику вимірювання її рівня з визначенням інтегрального показника;

розроблено методику визначення резервів зростання рівня соціальної безпеки, здійснено оцінку резервів забезпечення соціальної безпеки та втрат, пов'язаних із подіями в АР Крим і на сході України;

розкрито переваги інтеграції завдань соціальної безпеки у стратегічне управління соціально-економічним розвитком на основі узагальнення міжнародного досвіду, набутого в розвинутих і транзитивних країнах;

розроблено проект стратегії забезпечення соціальної безпеки, визначено принципи, пріоритетні соціальні інтереси, систематизовано загрози соціальній безпеці та основні напрями подолання цих загроз із відповідною системою заходів та механізмів їх запровадження.

Об'єктом дослідження є процеси державного регулювання системи соціальної безпеки в національній економіці.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні та прикладні аспекти державного регулювання системи соціальної безпеки.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу дослідження становлять фундаментальні положення сучасної економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених. Для досягнення поставленої мети і розв'язання визначених завдань використано діалектичний метод наукового пізнання, комплексний, системний, логічний підходи. У процесі дослідження застосовано

загальнонаукові методи: абстрактно-логічний – для поглибленого аналізу категорії «соціальна безпека», дослідження процесів забезпечення соціальної безпеки; абстракції та аналогії, індукції та дедукції – при виявленні сутності та специфіки соціальної безпеки людини, суспільства, держави; економіко-статистичний – для оцінки досягнутого рівня соціальної безпеки за окремими її складовими, визначення тенденцій і закономірностей його зміни; математико-статистичні – для визначення інтегрального показника рівня соціальної безпеки, оцінки впливу окремих складових на відносну його зміну з визначенням резервів посилення соціальної безпеки та її ослаблення внаслідок подій на сході України, при оцінці інтенсивності проявів ризиків економічної незахищеності за умови їх дії; соціологічного та експертного опитування – для виявлення стану, проблем і напрямів забезпечення соціальної безпеки в національній економіці.

Використання економіко-статистичних методів дослідження обумовлене тим, що основні показники оцінки рівня соціальної безпеки, наведені у формі рядів динаміки, уможливають виконання аналізу інтенсивності їх зміни, тенденцій та закономірностей.

Вибір математико-статистичних методів дослідження обґрунтовано необхідністю агрегування окремих показників вимірювання рівня соціальної безпеки в інтегральну оцінку. Це можливо лише на основі побудови багатовимірної функціональної моделі, аналітичні властивості якої забезпечують можливість оцінювання резервів зростання рівня соціальної безпеки та втрат, пов'язаних із подіями в АР Крим і на сході України. Відповідно до багатовимірних мультиплікативних функціональних моделей визначаються оцінки зміни рівнів соціальних ризиків.

Нормативно-правовою базою роботи є Конституція України, закони України, укази Президента України, постанови Верховної Ради України і Кабінету Міністрів України, міністерств та відомств, міжнародні акти щодо соціально-економічного розвитку та відповідні правові документи ЄС.

Емпіричну та фактологічну основу дослідження становлять статистичні й аналітичні матеріали ЄС, ПРООН, Державної служби статистики України, соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України (м. Київ), результати опитування експертів з проблем соціальної безпеки, підготовленого та проведеного під керівництвом та за участю автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розвитку теоретико-методологічних засад державного регулювання системи

соціальної безпеки в національній економіці та розробці науково-практичних рекомендацій щодо імплементації принципів, критеріїв і механізмів регулювання соціальної безпеки в системі стратегічного управління на національному рівні, а саме:

уперше:

розроблено методологічні засади забезпечення соціальної безпеки та підвищення якості державного управління на підставі сполучення теоретичних узагальнень, економіко-статистичного аналізу і результатів авторського експертного опитування з визначенням мети, принципів, критеріїв забезпечення соціальної безпеки, основних напрямів та заходів щодо їх реалізації, що дозволяє підвищити обґрунтованість управлінських рішень стратегічного характеру стосовно посилення соціальної орієнтованості національної економіки;

розроблено теоретико-методологічні та науково-методичні засади оцінки резервів зростання рівня соціальної безпеки на підґрунті визначеного за методами пропорційного розподілу приросту відносних обсягів впливу чинників гальмування на рівень соціальної безпеки, які за умови нівелювання цих чинників перетворюються на резерви зростання рівня соціальної безпеки, що дає змогу реалізувати незадіяний потенціал її посилення;

розроблено методику оцінки втрат рівня соціальної безпеки внаслідок анексії АР Крим та окупації частини Донбасу на основі додаткового включення цієї складової в інтегральний показник соціальної безпеки, що уможливорює співставлення показників соціальної безпеки до і після окупації територій України та підвищення якості бюджетного процесу;

удосконалено:

понятійний апарат соціальної безпеки, що визначається як стан та можливість захищеності соціальних інтересів людини, суспільства, держави від зовнішніх і внутрішніх загроз;

науково-методичні підходи до оцінки та вимірювання соціальної безпеки з урахуванням ризиків економічної незахищеності, що дозволяє встановити причини негативних соціально-економічних трансформацій і впливати на них через обґрунтування пріоритетних напрямів та заходів щодо подолання й мінімізації імовірних втрат від визначених ризиків;

стратегічний підхід до державного регулювання на основі адаптації міжнародного досвіду до умов України, який спрямовано на досягнення збалансованості системи соціальної та економічної безпеки, модернізацію системи соціально-економічних відносин,

прискорення євроінтеграційних процесів, що сприяє реалізації принципів гармонізації соціального й економічного розвитку в національній економіці;

інформаційне забезпечення регулювання процесів, пов'язаних із соціальною безпекою, шляхом адресного експертного опитування фахівців з проблем соціальної безпеки, що стало підставою для інтеграції статистичної та соціологічної інформації задля методичного забезпечення обґрунтованості рішень і заходів щодо державного регулювання соціальної безпеки;

дістали подальшого розвитку:

визначення сутності поняття «державне регулювання соціальної безпеки» як діяльності з гарантування захисту життєво важливих соціальних інтересів людини, суспільства, держави як суб'єктів соціальної безпеки шляхом запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам і мінімізації їх негативних соціально-економічних наслідків; регламентація соціальної безпеки у структурі національної безпеки та державного управління як інтегрованого поняття, яке включає державну та громадську безпеку з визначенням загроз невоєнного характеру, а також гарантування інституційної захищеності життєво важливих інтересів суб'єктів соціально-економічних відносин, що спрямовує державну політику на реагування на соціальні виклики та запобігання ризикам і загрозам;

підходи до визначення інтегрального показника рівня соціальної безпеки на основі розробленої ієрархічної моделі й адитивної згортки субіндексів за внутрішніми складовими з використанням статистичної та соціологічної інформації, які забезпечують можливість обґрунтування заходів щодо регулювання соціальної безпеки з визначенням основних резервів її посилення;

стратегічні орієнтири інтеграції України в систему міжнародної безпеки та напрями залучення кращого зарубіжного досвіду забезпечення соціальної безпеки в контексті нових викликів та загроз, що дозволяє розробити якісні стратегічні та програмні документи, міжнародні договори України з питань соціальної та національної безпеки, а також наблизити Україну до інтеграції в ЄС;

наукове підґрунтя державного регулювання соціальної безпеки, спрямованого на своєчасне реагування на соціальні загрози та їх подолання, формування адресних механізмів досягнення соціальної безпеки, скоординованість та взаємодію органів влади в цій сфері, що обумовлює підвищення якості й ефективності управління соціальною безпекою;

підходи до формування механізмів інституалізації взаємодії громадянського суспільства та влади щодо забезпечення соціальної безпеки, укріплення партнерської взаємодії, довіри та конструктивного діалогу, міжнародного співробітництва, що сприяють створенню національної системи стратегічних комунікацій на засадах відкритості, прозорості та взаємного узгодження інтересів; підхід до стратегічного планування заходів щодо соціальної безпеки на основі конструктивної моделі безпечного розвитку людини, суспільства, держави, що дозволяє визначати напрями, заходи і механізми формування та реалізації соціальної безпеки; концептуальні положення механізму державного регулювання попередження та мінімізації загроз соціальній безпеці людини, суспільства і держави з наданням переваг правам й інтересам людини за умов партнерської взаємодії цих суб'єктів, що забезпечує якість та ефективність регулювання соціально-економічних процесів; обґрунтування економічної та соціальної значущості упорядкування нормативно-правового забезпечення системи соціальної безпеки та наближення до законодавства ЄС концептуальних, стратегічних і програмних документів, державних соціальних стандартів та нормативів, міжнародних договорів України із соціальних напрямів розвитку, що дозволить поліпшити організаційно-економічне забезпечення соціальної безпеки.

Практичне значення результатів дослідження. Результати дослідження використано Комітетом з питань соціальної політики та праці Верховної Ради України при обґрунтуванні доцільності державного регулювання системи суспільних відносин на потреби забезпечення сталого розвитку (лист № 04-35/12-153097 від 13.08.2012 р.), цим же Комітетом Верховної Ради України схвалено зміст проекту Основних напрямів соціальної політики України на період до 2015 року, у якому конкретизовано напрями вдосконалення соціального управління та механізми їх реалізації (лист № 04-35/12-153097 від 13.08.2012 р.).

Використання результатів дослідження щодо укріплення соціальної відповідальності в державі, бізнесі та суспільстві підтверджено довідками Адміністрації Президента України (лист № 41-01/1880 від 26.06.2014 р.); Українського союзу промисловців і підприємців України (лист № 01-2-40 від 29.01.2014 р.); Комітету з питань соціальної політики та праці Верховної Ради України (лист № 04-37/13-71879 від 16.04.2014 р.).

Упровадження результатів дослідження щодо ініціативних підходів до державної політики в соціальній сфері України в умовах

системних змін зафіксовано Адміністрацією Президента України (лист № 41-01/1880 від 26.06.2014 р.). Комітетом з питань соціальної політики, зайнятості та пенсійного забезпечення Верховної Ради України враховано пропозиції та рекомендації автора щодо розвитку волонтерської діяльності в Україні (лист № 04-34/15-13272 від 21.01.2016 р.).

Радою національної безпеки і оборони України підтверджено використання матеріалів з оцінки соціального самопочуття населення України в контексті ризиків протестної активності та пропозицій щодо налагодження соціального діалогу на сході України у процесі підготовки рішень РНБО з питань національної безпеки (лист № 2232/14-6-6-3 від 07.12.2016 р.).

У законотворчій діяльності Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики, зайнятості та пенсійного забезпечення використано запропоновані механізми залучення соціальних ресурсів інститутів громадянського суспільства до місцевого та регіонального розвитку в контексті децентралізації управління (лист № 04-34/15-320090 від 29.12.2016 р.).

Упровадження пропозицій та рекомендацій до проекту Комплексного плану заходів щодо зміцнення національної єдності, консолідації українського суспільства та підтримки ініціатив громадськості в цій сфері, підготовлених за участю здобувача, підтверджено Міністерством юстиції України (лист № 127-49/3190-0-4-17/7.1 від 04.04.2017 р.), Міністерством екології та природних ресурсів України (лист № 647/2-3/17 від 23.03.2017 р.), Міністерством соціальної політики України (лист № 10617/1/1-17 від 22.03.2017 р.), Міністерством інформаційної політики України (лист № 02-07/06-04 від 06.04.2017 р.).

Підтвердженням використання в законотворчій діяльності народних депутатів України, членів Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики, зайнятості та пенсійного забезпечення пропозицій і рекомендацій щодо налагодження процесу ефективного врядування й підвищення довіри між місцевою та регіональною владою, громадянами і внутрішньо переміщеними особами є лист голови Комітету Л. Денисової (лист № 04-34/15-2988 від 04.01.2018 р.).

На результати експертного опитування з проблем соціальної безпеки, викладені в науковій доповіді «Діагностика стану та перспектив досягнення соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки», надано подяку за підготовлені матеріали та розкрито зміст їх використання Комітетом з питань науки та освіти Верховної Ради України (лист

№ 04-23/16-169 від 19.02.2018 р.), Комітетом з питань соціальної політики, зайнятості та пенсійного забезпечення Верховної Ради України (лист № 04-34/15-32485 від 15.02.2018 р.), Радою національної безпеки і оборони України (лист № 643/14-01/2-18 від 26.04.2018 р.), а також Міністерством соціальної політики України (лист № 7035/0/2-18/16 від 13.04.2018 р.).

Комітет Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин (лист № 04-28/12-126 (39422) від 26.02.2018 р.) та Комітет Верховної Ради України з питань соціальної політики, зайнятості та пенсійного забезпечення (лист № 04-34/15-42071 від 28.02.2018 р.) підтвердили використання пропозицій і рекомендацій до формування Планів заходів з реалізації Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року для подальшої роботи Комітетів з визначених питань.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею і містить одержані автором результати у сфері економіки, що в сукупності розв'язують важливу наукову проблему теоретико-методологічних і правових засад державного регулювання соціальної безпеки України та напрямів її досягнення. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертаційній роботі використано лише ті ідеї та положення, які є результатом особистих досліджень здобувача.

За результатами дослідження автором опубліковано 56 наукових праць, у тому числі 1 одноосібна монографія, 10 монографій у співавторстві, 21 стаття у наукових фахових виданнях, які входять до наукометричних баз, 21 публікація у матеріалах наукових конференцій і 3 – в інших наукових виданнях. Загальний обсяг публікацій становить 78,01 д.а., з яких особисто автору належить 48,67 д.а. Внесок здобувача в колективно опубліковані роботи конкретизовано у списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та практичні положення дисертаційної роботи доповідалися на Науково-практичній конференції за міжнародною участю «Демократичне врядування у контексті глобальних викликів та кризових ситуацій» (м. Львів, 3 квітня 2009 р.); Науково-практичній конференції за міжнародною участю «Реформування системи державного управління та державної служби: теорія і практика» (м. Львів, 22 жовтня 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Україна: Схід-Захід – проблеми сталого розвитку» (м. Донецьк, 22-23 вересня 2011 р.); Науково-практичній конференції за міжнародною участю

«Реформування системи державного управління та державної служби: теорія і практика»: (м. Львів, 8 квітня 2011 р.); Науково-практичній конференції за міжнародною участю «Модернізація системи державного управління: теорія та практика» (м. Львів, 20 квітня 2012 р.); Науково-практичній конференції за міжнародною участю «Модернізація системи державного управління: теорія та практика» (м. Львів, 5 квітня 2013 р.); I Міжнародній науково-практичній конференції «Політика корпоративної соціальної відповідальності в контексті стійкого соціально-економічного розвитку» (м. Донецьк, 5-6 грудня 2013 р.); Науково-практичній конференції за міжнародною участю «Модернізація системи державного управління: теорія та практика» (м. Львів, 11 квітня 2014 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції за міжнародною участю «Місцеве самоврядування – основа сталого розвитку України» (м. Київ, 16 травня 2014 р.); XV Міжнародному науковому конгресі «Публічне управління: стратегія реформ 2020» (м. Харків, 23 квітня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки» (м. Львів, 15 травня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Імплементация стандартів НАТО в Україні: здобутки та перспективи» (м. Львів, 23 вересня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Транскордонна безпека: політико-правовий, соціально-економічний та гуманітарний виміри» (м. Львів, 14 квітня 2016 р.); Міжнародній науковій конференції «Ukraine – EU. Modern Technology, Business and Law» (Slovak Republic-Poland, April 19-23, 2016); XXI Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки» (м. Одеса, 12-15 вересня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Імперативи та інноваційні механізми забезпечення гідної праці в умовах становлення нової економіки» (м. Київ, 25-26 квітня 2017 р.); XVII Міжнародному науковому конгресі «Публічне управління XXI століття: традиції та інновації» (м. Харків, 27 квітня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки» (м. Львів, 23-24 травня 2017 р.); Міжнародному форумі з безпеки (INFOS-2017) «Перспективи управлінської діяльності суб'єктів господарювання в контексті економічної безпеки» (м. Черкаси, 25-27 травня 2017 р.); V Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми формування та реалізації конкурентної політики» (м. Львів, 21-22 вересня 2017 р.); II Всеукраїнській науково-практичній конференції

«Правове забезпечення соціальної безпеки в умовах євроінтеграційних процесів» (м. Київ, 26 жовтня 2018 р.).

Обсяг та структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, 5 розділів, висновків, 15 додатків, містить 29 таблиць та 26 рисунків. Основний текст дисертації викладено на 371 сторінці, загальний обсяг роботи становить 564 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади формування та регулювання процесів забезпечення соціальної безпеки в національній економіці» досліджено міждисциплінарні особливості категорії «соціальна безпека» в різноманітних системах державного регулювання економіки, проаналізовано еволюцію системи соціальної безпеки в процесі розвитку національної економіки України та розкрито вектори змін державного регулювання соціальної безпеки за умов трансформації моделі національної безпеки.

Послідовність виникнення, становлення та розвитку соціальної безпеки має значний період і впливає із загального розуміння терміна «безпека», яке зводилося до створення безпечних умов для людського життя та якості суспільних відносин.

Сформована на початку ХХ ст. у Європі модель державної політики мала на меті досягнення всезагальної безпеки в добробуті, а власне безпека ототожнювалася з гармонійним розвитком суспільства на засадах злагоди, компромісу суспільного договору, забезпечення стабільності.

Ключові особливості трансформації державного регулювання соціальної безпеки в національній економіці розглядаються через пріоритетність безпеки, соціального прогресу й економічного розвитку. Забезпечення соціальної безпеки є центральним концептом, навколо якого має бути структурована діяльність усіх трьох гілок влади на всіх рівнях, оскільки саме гарантування соціальної безпеки є запорукою безпечного та гідного існування людини, позитивного сприйняття суспільством діяльності публічних органів влади та довіри до владної еліти, а також успішної реалізації проголошених в Україні соціально-економічних й управлінських реформ.

Поглиблення наукових підходів до розуміння сутності соціальної безпеки дозволило визначити її інтегроване трактування: соціальна безпека – це стан і можливості захищеності соціальних інтересів людини, суспільства, держави від впливу зовнішніх та внутрішніх загроз соціальній і національній безпеці.

Цілеспрямоване державне регулювання соціальної безпеки є запорукою її підтримки на необхідному рівні та гарантує правову та інституційну захищеність життєво важливих соціальних інтересів людини, суспільства і держави, як суб'єктів суспільних відносин, від зовнішніх та внутрішніх загроз шляхом усунення та запобігання ризикам, небезпекам, загрозам.

У процесі переходу від суспільства модерну (індустріального) до постмодерну (суспільства ризику) український соціум перебуває в ситуації підвищеного рівня небезпеки і дефіциту стабільності, спричиненій зовнішніми викликами для суверенності та незалежності держави, пов'язаними з російською агресією на сході України та анексією АР Крим. Відстеження трансформацій у законодавстві України про національну безпеку свідчить, що у 2018 р. у Законі України «Про національну безпеку України» відбулася зміна концептуальних засад національної безпеки. Наслідком цього стало звуження сфери національної безпеки з перенесенням змістових акцентів із соціально-гуманітарного на воєнно-політичне трактування. На перший план поставлено захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу і лише після цього – життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави. Об'єктивно передумовою зміни законодавчого поля став вимушений реверсний крок України проти сучасного глобального тренду щодо розширення соціально-гуманітарного трактування безпеки.

У зв'язку з трансформацією моделі державного регулювання соціальної безпеки у правовому полі національної безпеки її сутність полягає в захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності й демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів людини, суспільства і держави, прав і свобод людини та громадянина, реалізація яких забезпечує прогресивний демократичний розвиток, безпечні умови життєдіяльності та добробут громадян, від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру.

Нормативно-правове забезпечення становить основу ефективного функціонування соціальної системи та базується на сукупності законів, необхідних для регулювання її діяльності та створення сприятливих умов розвитку. Законодавче забезпечення державного регулювання соціальної безпеки передбачає закріплення компетенцій і відповідальності органів державної влади, координацію цілей,

завдань, принципів, основних напрямів їх функціонування як елементів системи соціальної безпеки.

Чинне законодавство України загалом та закони, які регламентують процеси соціальної безпеки, зокрема орієнтовані на дієвість за умов індустріальної парадигми, а криза соціальної моделі дала простір для нерівності та нестабільності, перекидання відповідальності за соціальну небезпеку з держави на населення. Ліберальна модель розвитку суспільства замінила патерналістську без створення умов для її реалізації. У новій моделі національної безпеки віддано перевагу воєнно-політичному напрямку зі звуженням соціально-економічного та соціально-гуманітарного змістовного наповнення, що спричинило перешкоди для формування умов посилення соціальної безпеки.

У другому розділі «Формування багаторівневої системи соціальної безпеки України: проблеми та можливості державного регулювання» розкрито потенціал державного регулювання щодо впливу на багаторівневу систему забезпечення соціальної безпеки загалом і сприяння укріпленню соціальної безпеки людини, суспільства та держави зокрема; обґрунтовано необхідність забезпечення соціальної безпеки через залучення ресурсів громадянського суспільства.

Стадії державного регулювання мають на меті взаємодію суб'єктів соціальної безпеки та вибудовуються за векторним спрямуванням: прояви (ознаки) – перешкоди – чинники формування – напрями забезпечення.

У процесі становлення нової моделі національної безпеки можливості забезпечення соціальної безпеки реалізуються через синтез державної, громадської та особистісної безпеки, що обумовлює розкриття багаторівневої системи соціальної безпеки з визначенням її особливостей стосовно людини, суспільства, держави у взаємозв'язку та взаємообумовленості. Ці суб'єкти соціальної безпеки при інтегральній взаємодії забезпечують стабільність у країні.

Базовою складовою багаторівневої системи соціальної безпеки виступає людина, задоволення потреб якої – цільовий орієнтир суспільства і держави. За результатами експертного опитування визначено та зважено перешкоди посиленню соціальної безпеки людини, а також встановлено пріоритетність напрямів щодо її досягнення (рис. 1).

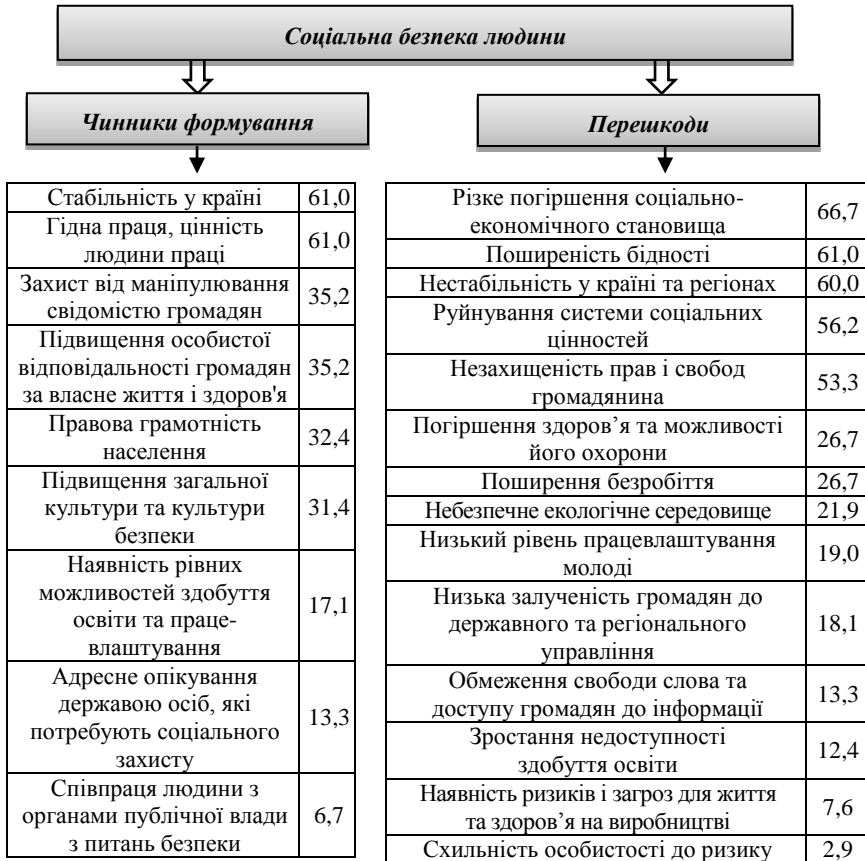

Рисунок 1 – Чинники формування та перешкоди забезпеченню соціальної безпеки людини в Україні, %

Державне регулювання при подоланні перешкод соціальній безпеці спрямоване на формування умов, які сприяють мінімізації та ліквідації цих перешкод.

Важелі державного регулювання суспільних процесів у будь-якому разі мають економічний, духовно-ціннісний, правовий, організаційно-управлінський та комунікативний характер. Їх використання обумовлене результатами дослідження, згідно з якими розподіл перешкод формуванню соціальної безпеки суспільства визначився таким чином: низький рівень економічного розвитку – 55,2%; деградація соціальних цінностей, суспільна недовіра та відчуження –

54,3; незахищеність соціальних прав і гарантій громадян – 46,7; неефективна соціальна політика – 44,8; низький рівень культури безпеки суспільства – 23,8; нерозвиненість механізмів державно-приватного та соціального партнерства – 21,9; неефективна співпраця громадянського суспільства та органів влади – 19; низький рівень правової свідомості та законності – 13,3; відсутність вимог суспільства до людини, її соціальної поведінки – 11,4; індивідуалізація суспільних відносин, зниження соціальної інтеграції – 6,7%.

Державна політика щодо регулювання соціальної безпеки має враховувати пріоритетні напрями соціальної безпеки суспільства та держави (рис. 2).

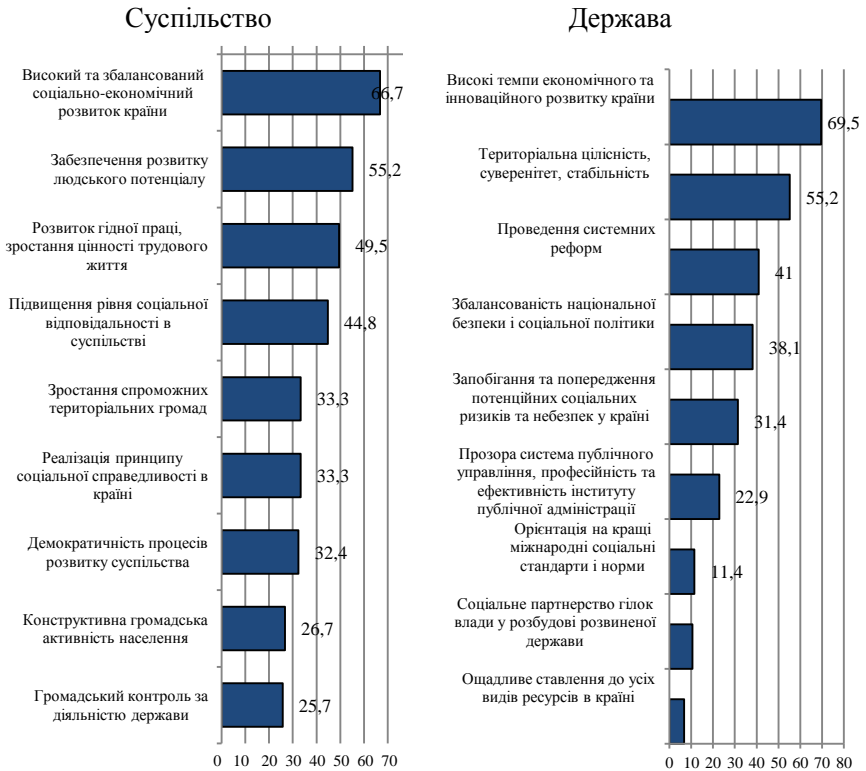

Рисунок 2 – Пріоритетні напрями державного регулювання соціальної безпеки суспільства та держави (за оцінками експертів), %

На шляху реалізації визначених напрямів державного регулювання соціальної безпеки суспільства і держави необхідно подолати перешкоди, пов'язані з недосконалістю управління національною економікою. Вони полягають у: високій корумпованості та недостатньому фаховому рівні керівників державних органів і структур системи національної безпеки (60%); недосконалості державної політики, недостатності її соціальної спрямованості (56,2%); переважанні особистих, корпоративних, регіональних інтересів над національними, зниженні рівня патріотичності управлінської еліти (47,6%); недовірі громадян до органів державної влади (41,9%); тінізації національної економіки, поширенні тінізації на соціальну сферу (41,0%); низькому рівні духовно-моральної свідомості посадових осіб державної влади (35,2%); неефективності державної політики у трудовій сфері, втраті цінностей праці та працівника (28,6%); відсутності політичної волі, неготовності політичних лідерів нести відповідальність перед суспільством (26,7%); тероризмі та військовій агресії інших держав проти України (16,2%) тощо.

Без державного регулювання прояви економічної свободи супроводжуються соціальними небезпеками. Необхідні взаємодія та сполучення двох підсистем державного управління (економічної та соціальної) з подоланням негативного впливу економічної безпеки на стан соціальної безпеки. Саме 77% експертів вказали на цей негативний вплив. Тісний зв'язок між якістю державного управління та економічним станом простежується при визначенні причин виникнення загроз соціальній безпеці України. Ставлення представників влади до соціальних потреб населення визначає ефективність управління економікою країни, також значною мірою впливає на це збалансованість інтересів між владою та суспільством. Байдужість влади та незбалансованість інтересів відзначають 63,8% експертів як причину виникнення внутрішніх загроз національній безпеці.

Механізми ефективного впливу державних інституційних важелів на соціально-економічні процеси є недосконалими, що не сприяє змінам, необхідним для розвитку країни, та створює умови для зростання небезпек у національній економіці. За результатами експертного опитування систематизовано причини виникнення загроз соціальній безпеці та визначено найбільш вагомі з них, а саме: відсутність політичної волі, неготовність політичних лідерів нести соціальну

відповідальність перед суспільством; порушення органами державної та місцевої влади законодавства України; структурна та функціональна незбалансованість політичної системи, нездатність окремих її ланок до оперативного реагування на загрози національній безпеці; неспроможність громадянського суспільства здійснювати дієвий контроль за діяльністю влади; незорієнтованість державних структур і механізмів інтеграції міжнародної безпеки та глобальної стабільності на користь національним інтересам; відсутність суспільного консенсусу з питань державного будівництва. Одночасно виявлено вплив недоліків державного управління на формування перешкод посиленню соціальної безпеки (рис. 3).

Встановлено, що громадянське суспільство може виступати стабілізуючим чинником запобігання деструктивним процесам у державі в разі конструктивних проявів громадянської активності, високої правозахисної культури і відповідальності громадян за наслідки своїх дій. Важливою є роль злагодженої комунікативної взаємодії згідно з принципами соціального партнерства при зіткненні інтересів держави та громадянського суспільства, а також для мінімізації конфліктних відносин, монополізації влади та ресурсів управлінською елітою. Доведено, що впровадження якісних дієвих комунікативних стратегій між владою та громадянами може зберегти «вікно можливостей» для здійснення в Україні справжніх реформ в інтересах українського народу, нації, держави. Це дозволить нинішньому «суспільству ризику» трансформуватися в суспільство гідності, а його суб'єктам – громадянам країни – отримати гідні та безпечні умови для свого життя й розвитку, успішного майбутнього.

У третьому розділі «Методичне забезпечення оцінювання стану соціальної безпеки в системі державного регулювання» оцінено рівень соціальної безпеки за авторською методикою, розроблено ієрархічну модель інтегрального показника соціальної безпеки, визначено основні чинники забезпечення її становлення з оцінкою резервів та перспектив досягнення.

За даними Світового банку тенденція зміни ВВП в Україні за останні двадцять п'ять років є однією з найгірших у світі. Країна має низькі показники за індексами інклюзивності економічного зростання, сприйняття корупції, глобальної конкурентоспроможності та ін. Низький рівень економічного розвитку національної економіки супроводжується і низьким рівнем життя населення та високим рівнем бідності (майже кожен четвертий мешканець країни є бідним).

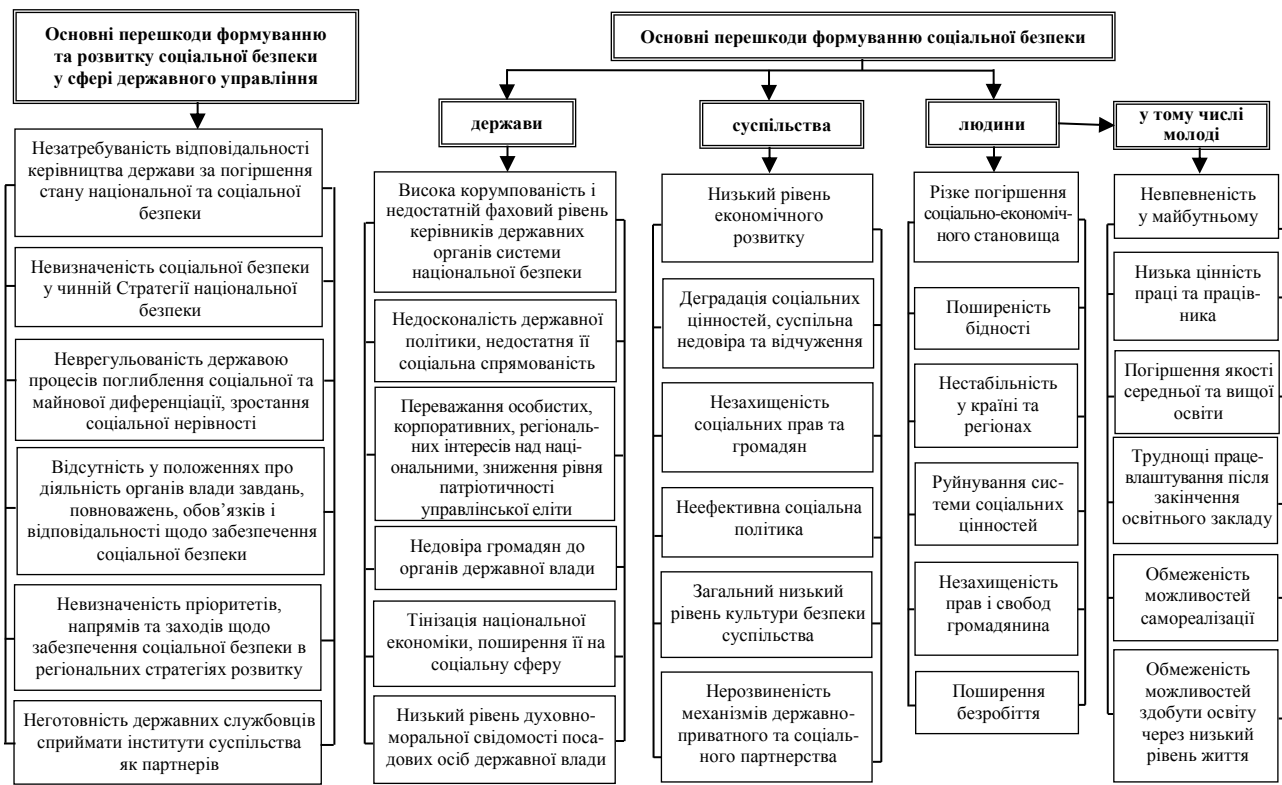

Рисунок 3 – Схема впливу недоліків державного управління на формування перешкод укріпленню соціальної безпеки держави, суспільства, людини

Несприятливий соціально-економічний стан національної економіки спричиняє загрози щодо економічної незахищеності за умов їх прояву та реалізації. На концептуальних засадах побудови Європейської системи соціальних показників розроблено та апробовано методику й алгоритм визначення ризиків економічної незахищеності. Оцінка рівня незахищеності базується на врахуванні відсутності економічних ресурсів для пом'якшення негативних наслідків прояву конкретного соціального ризику. Згідно з виконаними розрахунками визначено, що загальний ризик економічної незахищеності за 2014-2017 рр. зріс на 19,7% внаслідок посилення ризиків втрати роботи, загальної захворюваності, економічної незахищеності за умови захворювання та втрати працездатності, економічної незахищеності в старості.

Розроблено ієрархічну за структурою модель інтегральної оцінки рівня соціальної безпеки. У моделі систематизовано основні складові соціальної безпеки з визначенням показників їх вимірювання. Розрахунок інтегрального показника, по-перше, дозволяє визначити загальний рівень соціальної безпеки за аналізований період, встановити тенденції та закономірності зміни інтегрального індексу та його субіндексів за кожною складовою. По-друге, алгоритм згортки, яка за формою є адитивною багатовимірною функціональною залежністю, уможливорює оцінку напрямів і ступеня впливу кожної складової та окремих індикаторів на відносну зміну як інтегрального показника в цілому, так і кожного субіндексу окремо. Зміну рівня соціальної безпеки на основі розрахунку інтегрального показника відображено на рис. 4.

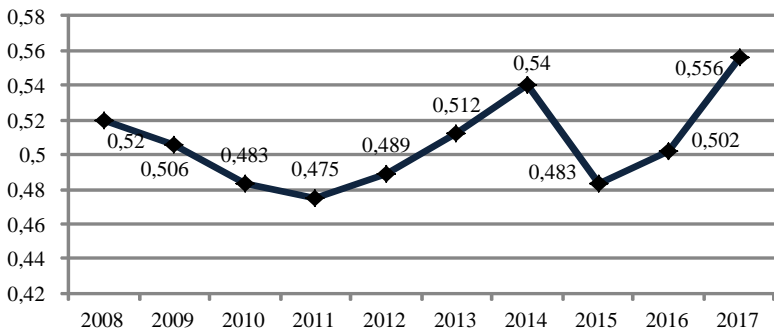

Рисунок 4 – Динаміка зміни інтегрального показника соціальної безпеки (I_{CB}) за 2008-2017 рр.

Рівень соціальної безпеки показує тісний зв'язок із загальними тенденціями соціально-економічного розвитку країни. У цілому за досліджуваний період інтегральний показник рівня соціальної безпеки зріс на 6,9% в основному за рахунок поліпшення ситуації у 2017 р.

Визначені основні складові та індикатори їх вимірювання свідчать, що позитивні зрушення пов'язані передусім із підвищенням рівня соціальної безпеки за підсистемою «Соціальне виключення та девіантна поведінка» – зростання субіндексу забезпечує 10,3% приросту інтегрального показника загалом, а 45,6% приросту субіндексу за складовими матеріального добробуту супроводжується приростом рівня соціальної безпеки на 5,8% за аналізований період. Основними гальмуючими складовими виступають «Соціальне самопочуття в суспільстві», «Соціальний захист», «Соціально-трудова відносина». За 2017 р. негативні тенденції збереглися за демографічною складовою та індикаторами вимірювання соціального самопочуття.

Адитивна функціональна модель інтегрального показника дозволяє додатково включити разом із визначеними субіндексами структурну змінну для оцінки впливу наслідків анексії АР Крим та окупації частини Донбасу на втрати рівня соціальної безпеки за 2015-2017 рр. Ці втрати становлять щорічно близько 22,4-22,9% рівня соціальної безпеки. Загальні резерви можливого підвищення рівня соціальної безпеки за 2008-2017 рр. складають 26,6%.

Апробація методики визначення й аналізу інтегрального показника рівня соціальної безпеки дозволила систематизувати чинники як ті, що сприяють підвищенню соціальної безпеки, і ті, що гальмують її посилення. У процесі державного регулювання соціальної безпеки доцільно зробити акцент на чинниках, які забезпечують її посилення. Забезпечення зростання рівня соціальної безпеки можливе за рахунок мобілізації резервів, за якими мали місце позитивні зрушення та позитивний вплив на рівень соціальної безпеки, а саме: «Зайнятість, безробіття та соціально-трудова відносина», «Соціальний захист», «Соціальне самопочуття», «Демографічна ситуація», а також резерви за складовими «Матеріальний добробут», «Безпека життя». Лише за умови сполучення цих двох механізмів мобілізації резервів, з одного боку, та нівелювання негативного впливу окремих чинників – з іншого можливо забезпечити суттєве зростання рівня соціальної безпеки.

У четвертому розділі «Сучасні підходи до інтеграції завдань соціальної безпеки у стратегічне управління в економічно розвинутих і транзитивних країнах» проаналізовано стратегічні

документи з питань безпеки в умовах сучасних викликів, які прийнято в США та Європейському Союзі, а також оцінено досвід державної політики щодо національної та соціальної безпеки в Республіці Польща, Литовській Республіці та Грузії.

Стратегія національної безпеки США, прийнята у грудні 2017 р., визначає відповідні завдання в умовах високорозвинутої країни, яка здатна кардинально впливати на ситуацію у світі. Стратегія базується на принциповому реалізмі, який визнає провідну роль влади США у міжнародній політиці, завдяки твердженню про те, що сильні та суверенні держави є найкращою надією на мир у світі. На цьому засноване визначення пріоритетних національних інтересів США. Зміст Стратегії національної безпеки США зводиться до таких національних інтересів: відновлення довіри до США; захист країни, народу та американського способу життя; сприяння процвітанню держави; збереження миру через силу; посилення американського впливу. При цьому використовуються всі інструменти державного управління для захисту національних інтересів у нових умовах стратегічної конкуренції.

Євроінтеграційний курс України обумовлює врахування європейських стратегій, спрямованих на захист соціальних, економічних і трудових прав. Безпосереднє право людини на соціальну безпеку визначається в Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод й інших документах.

Найбільш привабливим для використання в Україні є базовий документ ЄС – Єдиний європейський акт, положення якого гарантують права на: вільне переміщення і свободу вибору занять, працю та справедливий винагороду; поліпшення умов праці; соціальний захист; свободу асоціацій і колективних договорів; професійну підготовку; охорону здоров'я та безпеку на робочому місці; гідні умови життя для літніх людей; залучення інвалідів до суспільства і трудового життя тощо. Європейська політика у сфері соціальної безпеки ґрунтується на базових гуманістичних цінностях, визначених в Угоді про соціальну політику та Протоколі про економічну, соціальну і територіальну єдність.

Стратегічний документ з національної безпеки Республіки Польща є гарним прикладом для України щодо правової регламентації національної безпеки, прагнення до її цілісності, відповідності вимогам захисту демократії, залучення до загальноєвропейських процесів укріплення безпеки східноєвропейських країн-партнерів, які

є членами Східного партнерства. Становить інтерес сучасна система управління розвитком країни, яка базується на Стратегії розвитку системи національної безпеки Республіки Польща до 2022 року та методології планування. Перш за все акцентується увага на охороні національної спадщини; розвитку та поглибленні співпраці представників державних установ і засобів масової інформації; стимулюванні економічної самостійності населення; підвищенні інноваційності науково-дослідницького потенціалу у сфері державної безпеки та оборони шляхом активізації науково-виробничого співробітництва дослідницького середовища.

Досвід Литви демонструє класичну послідовність у реалізації положень законів, які стають обов'язковими для формування стратегій, а також визначають зміст напрямів і заходів Довгострокової державної програми укріплення безпеки, а при розробці державного бюджету передбачаються кошти для здійснення цієї програми. Основні її напрями – це стійкість розвитку держави, а також економічна, енергетична, екологічна, інформаційна, кібер-, соціальна безпека.

Оцінка й аналіз правових основ державної політики щодо безпеки Грузії є особливо актуальними для України у зв'язку зі спільними зовнішніми загрозами російської агресії. У Концепції національної безпеки Грузії представлено стратегічне бачення розвитку грузинської нації, загрози, ризику та небезпеки, які перешкоджають цьому, а також напрями політики національної безпеки держави. Державне регулювання соціальної безпеки Грузії зосереджено на подоланні бідності, поліпшенні системи охорони здоров'я, підвищенні рівня життя та розвитку середнього класу, створенні робочих місць і подальшому вдосконаленні системи надання соціальної допомоги людям, які живуть за межею бідності. Отже, стратегічні пріоритети економічного розвинутих країн у сфері національної безпеки полягають у посиленні ролі соціальної безпеки у структурі національної безпеки, підвищенні ролі соціальних інтересів у структурі національних та пріоритетності захисту прав і свобод людей.

У п'ятому розділі «Концепція державної стратегії забезпечення посилення соціальної безпеки України: змістовне визначення та механізми реалізації» наведено загальні концептуальні положення соціальної безпеки України, принципи її забезпечення та критерії досягнення; визначено загрози соціальній безпеці, запропоновано заходи щодо реалізації основних напрямів посилення соціальної

безпеки України та механізми реалізації Стратегії соціальної безпеки України.

Встановлено, що політика держави щодо соціальної безпеки є неспослідовною, а саме: у 1997 р. у правовому документі «Концепція (основи державної політики) національної безпеки» соціальну безпеку було визнано, а в 2003 р. у Законі України «Про основи національної безпеки України» – закріплено. Однак для забезпечення реалізації соціальної безпеки у Стратегіях національної безпеки 2007, 2011, 2015 рр. ці положення було проігноровано, що суперечило законодавству України з національної безпеки. Прийняті у 2018 р. зміни в законодавстві стосовно національної безпеки України призвели до звуження сфери національної безпеки з перенесенням змістовного акценту із соціально-гуманітарного на воєнно-політичний.

У результаті теоретико-методологічного узагальнення, економіко-статистичної оцінки й експертного опитування визначено потреби в державному регулюванні соціальної безпеки, системність її багаторівневої структурної ієрархії, уточнено понятійно-категоріальний апарат, здійснено адаптацію відповідного міжнародного досвіду до умов України, надано рекомендації щодо вдосконалення інституційного забезпечення державного регулювання соціальної безпеки, що стало підґрунтям для формування концептуальних і стратегічних засад соціальної безпеки України.

Визначено, що головною метою посилення соціальної безпеки в Україні є досягнення гідного рівня та якості життя населення, подолання бідності, захист соціальних інтересів особи, суспільства, держави від внутрішніх та зовнішніх загроз. Цій меті підпорядковані критерії досягнення соціальної безпеки, розкрито принципи, на яких вона базується, а також загальні пріоритети й інтереси суб'єктів соціальної безпеки.

Формування стратегічних напрямів посилення соціальної безпеки базується на необхідності подолання соціальних загроз із виокремленням найбільш вагомих і гострих. До першочергових для мінімізації та ліквідації включено загрози соціальній безпеці молоді, подолання яких є запорукою досягнення бажаних перспектив розвитку як суспільства, так і держави.

Напрями забезпечення соціальної безпеки, які формуються на основі потреб захисту соціальних інтересів людини, суспільства, держави, подолання загроз соціальній безпеці та необхідності досягнення критеріїв соціальної безпеки, включають:

підвищення ефективності державного регулювання соціальної безпеки, переорієнтацію діяльності державних органів на формування безпечних умов існування та розвитку суб'єктів соціальної безпеки; забезпечення соціалізації економіки, запровадження у практику господарювання дотримання вимог економічної та соціальної безпеки України, досягнення соціальної справедливості й економічної ефективності в системі соціально-економічних відносин; збереження та розвитку людського потенціалу, запобігання та мінімізацію ризиків людського розвитку, формування сприятливих умов для становлення та використання людського капіталу, запобігання його відпливу за межі країни; подолання наслідків та зниження ризиків і небезпек, пов'язаних із збройним конфліктом на сході України; забезпечення гідного рівня життя громадян, зростання доходів населення, зниження рівня бідності, створення умов для формування середнього класу; створення сприятливих правових, соціально-економічних й організаційно-управлінських умов для ефективної протидії та подолання корупції, попередження та запобігання кримінальній злочинності, тероризму; розвиток духовного, культурного та історичного потенціалу країни, збереження етнічної самобутності, матеріальної та нематеріальної культурної спадщини та традицій; консолідацію українського суспільства, зростання довіри, толерантності та соціальної відповідальності, сприяння розвитку громадянського суспільства; становлення та розвиток гідної праці, зростання цінності праці та людини праці на засадах соціальної безпеки і соціальної відповідальності; забезпечення реалізації основних прав, гарантій і свобод людини, удосконалення правової системи, підвищення ефективності виконавчої та судової влади щодо захисту прав і гарантій громадян; реформування системи охорони здоров'я, забезпечення рівності доступу до якісних медичних послуг для всіх верств населення, культивування здорового способу життя, поліпшення умов охорони та безпеки праці; створення умов розвитку освітнього та наукового потенціалу країни; мінімізацію чинників регіонального та інформаційного характеру, які обумовлюють виникнення внутрішніх загроз національній та соціальній безпеці;

збереження, відновлення та збалансоване використання екосистем, забезпечення безпеки життєдіяльності та культури безпеки; створення умов та можливостей для захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб (ВПО), використання ВПО як ресурсу розвитку, сприяння інтеграції ВПО у територіальні громади; європейський вектор зовнішньої політики України – інтеграцію України в Європейський Союз у контексті національної та соціальної безпеки.

До кожного напрямку розроблено систему заходів, які обумовлюють його практичну реалізацію. При схваленні авторського проекту Концепції державної Стратегії вони можуть трансформуватись у План заходів (дій) з її реалізації. У механізмах запровадження стратегії соціальної безпеки визначено нормативно-правове, інформаційне, фінансове, кадрове, наукове, організаційно-управлінське забезпечення.

ВИСНОВКИ

У дисертації розроблено теоретико-методологічні, концептуальні, стратегічні, соціально-економічні та науково-практичні засади державного регулювання системи соціальної безпеки, що дозволило дійти таких висновків:

- 1 Зростання зовнішніх та внутрішніх загроз національній безпеці, тривала системна криза, збройний конфлікт на сході України, зменшення можливостей для соціальних перспектив людини, суспільства, держави обумовили необхідність посилення державного регулювання соціальної безпеки. За результатами експертного опитування визначено, що 98% респондентів вважають загальний стан в Україні небезпечним, при цьому вагомість внутрішніх загроз виявилася більш значущою (96% експертів), ніж зовнішніх (91%). На стан соціальної безпеки найбільш негативно впливають такі сфери: економічна (77%), внутрішньополітична (59%), воєнна (52%) та інформаційна (34%). Незважаючи на вкрай негативний соціальний стан у країні, в державній політиці не простежується пріоритетність дій щодо його подолання. У державному регулюванні не застосовуються важелі впливу на соціальну безпеку, а сучасна система національної безпеки переорієнтувалася із соціально-гуманітарного спрямування на воєнно-політичне.
- 2 Соціальна безпека обумовлює міждисциплінарний підхід до її дослідження та створює можливості для відстеження змін у різноманітних системах управління економікою. Основу визначення змісту категорії «соціальна безпека» становить послідовність

розвитку категорії «безпека». У континуумі цивілізаційного розвитку людства визначається, що в сучасному суспільстві, у якому зростає невизначеність, послідовно виникають нові соціальні конфігурації, форми та якість колективного співіснування, за яких ключовою цінністю суспільного розвитку стає безпека як людства загалом, так і окремої людини.

- 3 Обґрунтовано сутність соціальної безпеки та її змістовні характеристики. Соціальна безпека – це стан і можливості захищеності соціальних інтересів людини, суспільства, держави від впливу зовнішніх та внутрішніх загроз. Державне регулювання системи соціальної безпеки – це діяльність щодо гарантування захисту життєво важливих соціальних інтересів людини, суспільства і держави як суб'єктів соціальної безпеки шляхом запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам і мінімізації їх соціально-економічних наслідків.
- 4 Сутність трансформації моделі соціальної безпеки в сучасному правовому полі національної безпеки України пов'язана зі зміною концептуального розуміння національної безпеки через зростання потреби в захисті національного суверенітету і територіальної цілісності країни. Це обумовило зміну моделі національної безпеки від широкого соціально-гуманітарного контексту до виключно воєнно-політичного спрямування. Соціальна безпека у схваленій у 2018 р. новій редакції Закону України «Про національну безпеку України» визначається звужено, обмежено і побічно. На перший план поставлено захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу і лише після цього – життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави.
- 5 Закріплення та реалізація соціальної безпеки відбуваються при певному правовому забезпеченні державного регулювання, з регламентацією основних соціальних інтересів людини, суспільства, держави. Однак організаційно-управлінські та соціально-економічні механізми слабо орієнтовані на реалізацію визначених у нормативно-правовій базі певних положень та регламентацій. Виконавчорозпорядка діяльність органів влади у зв'язку з цим не націлена на досягнення критеріїв соціальної безпеки. Відсутні дієві інструменти впливу на бюджетний процес на користь реалізації державних соціальних стандартів і соціальних гарантій. Державне регулювання соціальної безпеки досліджується науковцями, фахівцями-практиками, але реальних зрушень у практичній площині майже не відбувається. Дві підсистеми державного управління (економічна та соціальна) функціонують ізольовано, незбалансовано, що обумовлює

посилення впливу загроз соціальній безпеці, поглиблює розбіжності інтересів влади та суспільства, тому не задіяні соціальні чинники економічного зростання, а позитивні зрушення в економіці не впливають на поліпшення соціального стану.

- 6 Розроблено модель багаторівневої системи соціальної безпеки з визначенням особливостей та інтересів її суб'єктів: людини, суспільства та держави. Можливості задіяності такої системи через державне регулювання реалізуються як синтез державної, громадської та особистісної безпеки у взаємозв'язку та взаємообумовленості, а також через прояв суб'єктності кожного учасника суспільних відносин. Базовою складовою системи соціальної безпеки є людина, а дії держави і суспільства підпорядковуються її соціальним інтересам. Громадянське суспільство, форми, методи прояву його активності повинні мати конструктивний, цивілізований характер і реалізовуватися на засадах партнерства, відповідальності та безпеки. Держава декларує цінність людини та конструктивної суспільної взаємодії, але на шляху реалізації цих настанов постають вагомі перешкоди, пов'язані зі зростанням корупції, недосконалістю державної політики, недовірою громадян до влади, втратою цінності праці тощо. Подолання перешкод посиленню соціальної безпеки людини, суспільства, держави має стати пріоритетом державної соціально-економічної політики.
- 7 Розвиток громадянського суспільства як суб'єкта суспільних змін є вимогою часу. Виявлено, що основними перешкодами, які гальмують конструктивну суспільну взаємодію між інститутами громадянського суспільства та органами державної влади, виступають: недосконалість нормативно-правового забезпечення; недостатність матеріальних, фінансових ресурсів у громадських організацій чи об'єднань (відсутність фінансової підтримки з боку держави та місцевих органів самоврядування); недостатній рівень відкритості та прозорості в діяльності органів державної влади й інститутів громадянського суспільства. Встановлено, що зростання активності волонтерського руху обумовлене двома основними чинниками – внутрішньополітичною кризою в Україні, яка призвела до розбалансування системи державного управління, дефіциту якісних управлінських рішень, і зовнішньою агресією, яка поглибила дисбаланс між здатністю держави ефективно виконувати свої функції та забезпеченням основних потреб громадян.
- 8 Узагальнюючий ризик економічної незахищеності за умови прояву соціальних ризиків втрати роботи, самотності, захворюваності та втрати працездатності, економічної незахищеності літніх людей за

2014-2017 рр. зріс на 19,7%. При цьому лише за один 2017 рік зростання складає 10,4%. За структурою внутрішніх складових воно обумовлене: збільшенням ризику втрати роботи; збільшенням ризику економічної незахищеності внаслідок захворюваності та втрати працездатності; підвищенням рівня економічної незахищеності у старості.

- 9 Визначення рівня соціальної безпеки базується на ієрархічній за структурою моделі інтегрального показника, алгоритм побудови якого дозволяє оцінити існуючий рівень соціальної безпеки і тенденції його зміни, визначити та кількісно оцінити вплив кожної внутрішньої складової на зміну рівня соціальної безпеки.
- 10 Інтегральна оцінка рівня соціальної безпеки в Україні свідчить про помірний рівень розвитку, який змінювався в межах від 0,475 до 0,556 коефіцієнтного пункту. Суттєве зниження у кризові 2009-2010 рр. та 2015-2016 рр. змінюється зростанням у періоди виходу з кризи (2012-2014 рр.) та стабілізації (з 2017 р.), що забезпечило загальний приріст рівня соціальної безпеки за одинадцять років на 6,9%.
- 11 Основними складовими, за якими сформувалися чинники зростання рівня соціальної безпеки, є матеріальний добробут, безпека здоров'я та життя, соціальне виключення та девіантна поведінка. У той же час негативні дестимулюючі чинники склалися за рахунок погіршення соціального захисту, зростання рівня соціальної небезпеки в системі зайнятості, соціально-трудовах відносин і за демографічною складовою. Лише за рахунок подій, які мають місце в Україні з 2014 р. до цього часу (анексія АР Крим та окупація частини Донбасу, воєнні дії на сході країни), Україна щорічно втрачає від 20,4 до 23%, тобто приблизно п'яту частину, рівня соціальної безпеки.
- 12 Основу резервів зростання соціальної безпеки становить нівелювання негативного впливу чинників, які гальмують можливості такого зростання. За розробленою методикою визначення обсягів резервів виконано їх оцінку за кожною внутрішньою складовою. За весь досліджуваний період (2008-2017 рр.) загальні резерви зростання рівня соціальної безпеки становлять 26,6%, при цьому найбільша їх частка сформувалася за складовими «Зайнятість, безробіття, соціально-трудова відносина», «Соціальний захист» та «Соціальне самопочуття в суспільстві». Вони акумулюють майже дві третини (69%) від загального обсягу резервів.
- 13 Визначені тенденції зміни рівня інтегрального показника соціальної безпеки й окремих субіндексів за внутрішніми складовими забезпечують можливість прогностичних оцінок на один-два роки. З урахуванням тенденцій, які сформувалися протягом 2008-2017 рр.,

рівень соціальної безпеки станом на 2018 р. становитиме 0,574 коефіцієнтного пункту, а на 2019 р. – 0,607.

- 14 Використання досвіду стратегічного управління соціально-економічними процесами, накопиченого в окремих розвинутих країнах світу та Європейському Союзі загалом, сприяє активізації зусиль України щодо розробки та впровадження власної стратегії соціальної безпеки, орієнтованої на надійний захист національних соціальних й економічних інтересів. Процес інтеграції України у Європейський Союз передбачає гармонізацію вітчизняного законодавства з національною безпекою та регулювання соціально-економічного розвитку з нормативно-правовими актами ЄС. Встановлено, що сучасна європейська соціальна модель перебуває у процесі реформування. Це пов'язано як з внутрішніми, так і з зовнішніми чинниками (глобалізація, технологічні, демографічні зміни тощо). Країни-члени ЄС визначили ряд спільних пріоритетів державної політики соціального залучення, основний з яких полягає в досягненні рівності можливостей і використанні потенціалу. У центрі державного регулювання в майбутньому мають перебувати питання рівності шансів, рівного доступу до ресурсів і солідарності, спрямовані на інвестування в нагромадження людського капіталу.
- 15 Стратегічне управління процесами посилення соціальної безпеки має бути зорієнтоване на подолання соціальних загроз, забезпечення соціальних інтересів країни, суспільства, людини, що створює умови для успішних перспектив розвитку України. За результатами дослідження розроблено та запропоновано авторський проект Стратегії соціальної безпеки України, який містить усі структурні складові такого документа. Розроблено й обґрунтовано напрями державного регулювання соціальної безпеки в Україні, а також систему заходів для реалізації кожного напрямку, що є підставою для формування Плану заходів з реалізації Стратегії соціальної безпеки України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Сидорчук О.Г. Соціальна безпека: державне регулювання та організаційно-економічне забезпечення: монографія. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2018. 492 с.
2. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у територіальні громади: діагностика стану та механізми забезпечення: монографія / О.Ф. Новікова, В.П. Антонюк, О.В. Панькова та ін.; НАН України,

Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2018. 244 с. [Підрозділи: Сидорчук О.Г., Касперович О.Ю. Соціальна взаємодія, соціальна комунікація та соціальний діалог. С. 100-102; Сидорчук О.Г., Касперович О.Ю. Сфера політичної активності. С. 107-108; Сидорчук О.Г., Новікова О.Ф., Антонюк В.П., Логачова Л.М., Шамілева Л.Л., Панькова О.В., Шастун А.Д., Касперович О.Ю., Іщенко О.В., Хандій О.О. Розробка проекту Плану заходів щодо реалізації Стратегії інтеграції ВПО. С. 166-192].

Особистий внесок: запропоновано при інституційному забезпеченні інтеграції ВПО у територіальні громади реалізацію нових форм соціальних комунікацій та політичної активності; надано пропозиції з цих питань до Плану заходів щодо реалізації Стратегії інтеграції ВПО у територіальні громади.

3. Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки: монографія / О.Ф. Новікова, О.Г. Сидорчук, О.В. Панькова, Л.Л. Шамілева, А.Д. Шастун, О.Ю. Касперович, О.О. Хандій; Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2018. 184 с.

Особистий внесок: визначено потреби державного регулювання соціальної безпеки в національній економіці; обґрунтовано механізми досягнення соціальної безпеки людини, суспільства, держави; представлено досвід розвинутих країн у сфері соціальної безпеки; обґрунтовано організаційно-управлінські та концептуальні аспекти забезпечення соціальної безпеки.

4. Соціальні ресурси децентралізації управління: механізми мобілізації та ефективного використання: монографія / О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк, В.П. Вишневецький та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2018. 480 с. (електронне видання). [Підрозділи: Сидорчук О.Г., Панькова О.В., Касперович О.Ю. Розвиток волонтерської діяльності в Україні як форма активізації та залучення соціальних ресурсів громадянського суспільства. С. 116-130; Сидорчук О.Г., Панькова О.В., Касперович О.Ю. Пропозиції та рекомендації щодо створення дієвої системи залучення соціальних ресурсів інститутів громадянського суспільства на потреби регіонального та місцевого розвитку. С. 130-145; Сидорчук О.Г. Залучення ресурсного потенціалу громадянського суспільства до забезпечення соціальної безпеки України. С. 187-206]. URL: http://iie.org.ua/wp-content/uploads/2018/12/Monografiya_Cotsialni-resursi-detsentralizatsiyi-upravlinnya.pdf

Особистий внесок: запропоновано напрями та форми активізації волонтерської діяльності; обґрунтовано орієнтацію інститутів громадянського суспільства на залучення його ресурсного потенціалу в контексті соціальної безпеки.

5. Sydorчук O., Novak-Kalyayeva L., Kuczabski A. The Social Factor of Security Development in Ukraine. *Association agreement: from partnership to cooperation: collective monograph*; edited by M. Dei, O. Rudenko. Hamilton, Ontario: Accent Graphics Communications & publishing, 2018. P. 73-76.

Особистий внесок: систематизовано здобутки науковців щодо соціальної та економічної культури, надано пропозиції щодо активізації соціально-економічного прогресу в контексті культурного розвитку населення.

6. Economic process in safety measurement: monograph / edit. V. Fedorenko, I. Gryshchenko, T. Voronkova. Kyiv: «DKS Tsentr» Ltd, 2018. 264 p. [Розділи: Sydorчук O., Novikova O. *State regulation of the social coherence of the economy in the context of national needs and global processes. P. 103-124*; Sydorчук O., Novikova O. *National security strategies for foreign countries. P. 125-146*].

Особистий внесок: запропоновано напрями вдосконалення управління економічною та соціальною безпекою; розкрито особливості державної політики розвинутих країн щодо стратегій соціальної та національної безпеки.

7. Економічна безпека України: монографія / за заг. ред. В.Г. Федоренка, І.М. Грищенко, Т.Є. Воронкової. Київ: ТОВ «ДКС центр», 2017. 380 с. [Підрозділи: Сидорчук О.Г., Новікова О.Ф. *Соціальна спрямованість економіки як чинник прискорення інтеграції України до Європейського Союзу. С. 130-148*; Сидорчук О.Г., Новікова О.Ф. *Міжнародна політика забезпечення національної безпеки: економічний і соціальний аспекти. С. 149-171*].

Особистий внесок: обґрунтовано переваги та можливості соціальної орієнтації економіки України; оцінено системи забезпечення національної та соціально-економічної безпеки розвинутих країн.

8. Сидорчук О.Г., Панькова О.В., Касперович О.Ю., Іщенко О.В. Розвиток волонтерської діяльності в Україні як форма активізації соціальних ресурсів громадянського суспільства. *Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегії успіху:* монографія / О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк, Ю.С. Залознова та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2016. С. 315-338.

Особистий внесок: визначено особливості волонтерської діяльності в Україні, обґрунтовано можливості залучення ресурсів громадянського суспільства для забезпечення соціальної безпеки країни.

9. Соціальний потенціал сталого розвитку: інноваційні механізми формування та використання: монографія / О.І. Амоша, О.Ф. Новікова, В.П. Антонюк, Ю.С. Залознова та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2014. 477 с. [Підрозділи: Сидорчук О.Г., Новікова О.Ф. *Пріоритетність соціальної безпеки при формуванні соціальної політики в нестабільних умовах.* С. 68-71; Сидорчук О.Г., Новікова О.Ф. *Забезпечення соціальної безпеки та соціального захисту в умовах критичної нестабільності.* С. 102-105; Сидорчук О.Г., Панькова О.В. *Соціологічні оцінки результатів і можливостей запровадження сталого розвитку.* С. 185-203].

Особистий внесок: обґрунтовано нові підходи до формування та реалізації соціальної політики з урахуванням загроз соціальної безпеці; запропоновано пріоритетні напрями соціальної політики в умовах системної кризи; доведено необхідність і можливість запровадження соціологічного моніторингу регіонів України.

10. Діагностика стану та перспектив розвитку соціальної відповідальності в Україні (експертні оцінки): монографія / О.Ф. Новікова, М.Є. Дейч, О.В. Панькова та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2013. 296 с. [Підрозділи: Сидорчук О.Г., Новікова О.Ф., Гринецька С.М. *Регламентация державних настанов щодо формування та реалізації соціальної відповідальності в Україні.* С. 33-39; Сидорчук О.Г., Новікова О.Ф. *Соціальна відповідальність як інструмент забезпечення реалізації національних інтересів України.* С. 50-56. Розділ: Сидорчук О.Г., Новікова О.Ф. *Соціальна відповідальність держави: оцінка потреб формування та напрямів застосування.* С. 110-136].

Особистий внесок: обґрунтовано роль соціальної відповідальності в управлінській діяльності, оцінено вагомість загроз національної безпеки, пов'язаних із нерозвиненістю соціальної відповідальності; визначено напрями забезпечення соціальної відповідальності держави; надано оцінку змісту правових засад щодо запровадження соціальної відповідальності.

11. Сидорчук О.Г., Панькова О.В. Концептуальні засади становлення соціального капіталу в контексті досягнення сталого розвитку. *Сталий розвиток промислового регіону: соціальні аспекти:* монографія / О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2012. С. 183-194.

Особистий внесок: обґрунтовано доцільність використання соціального капіталу як нематеріального активу, ресурсу державного управління в умовах соціальної нестабільності та необхідністю переходу України до сталого розвитку.

Статті в наукових фахових виданнях і виданнях, які включено до міжнародних наукометричних баз

12. Сидорчук О.Г., Хандій О.О. Інституційне забезпечення державного регулювання соціальної безпеки. *Економічний вісник Донбасу*. 2019. № 1(55). С. 157-163.

Особистий внесок: визначено потреби та напрями вдосконалення правового й організаційно-економічного забезпечення соціальної безпеки.

13. Сидорчук О.Г. Інноваційні підходи до науково-методичного забезпечення оцінки соціальної безпеки в системі державного регулювання. *Вісник економічної науки України*. 2019. № 1 (36). С. 122-127.
14. Сидорчук О.Г. Стратегія соціальної безпеки України: послідовність формування та напрями реалізації. *Проблеми економіки*. 2019. № 1. С. 186-193.
15. Сидорчук О.Г. Напрями державного регулювання системи соціальної безпеки людини, суспільства та держави в умовах посилення зовнішніх та внутрішніх загроз. *Бізнес Інформ*. 2019. № 3. С. 209-217.
16. Сидорчук О.Г. Особливості забезпечення соціальної безпеки в національних законодавчих системах країн Європейського Союзу: досвід для України. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 35. Ч. 2. С. 175-179.
17. Sydorchuk O.G. The international regulatory basis for social security. *Бізнес-навігатор*. 2018. Вип. 2-1 (45). С. 74-79.
18. Сидорчук О.Г. Методичні підходи до виміру економічної незахищеності в умовах прояву соціальних небезпек. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 18. Ч. 3. С. 59-64.
19. Sydorchuk O., Novak-Kalyayeva L., Kuczabski A., Fersman N., Zemlinskaia T. Conceptualizing of Priorities in the Dynamics of Public Administration Contemporary Reforms. *International Journal of Humanities and Social Sciences*. 2018. Vol. 12. № 6. P. 637-647.

Особистий внесок: здійснено концептуалізацію пріоритетів державного управління в динаміці реформування під впливом глобалізації, інтеграції та інформаційно-технологічних змін.

20. Sydorчук O., Novak-Kalyayeva L., Kuczabski A. Culture of safety as a pre-condition for social security development in the state. *The scientific method*. 2017. Vol. 1. № 13 (13). [Warszawa, Poland]. S. 50-53.
Особистий внесок: визначено основні підходи до розуміння сутності та значення соціальної культури в забезпеченні соціальної безпеки та розвитку країни, а також функції соціальної культури в державному управлінні.
21. Новікова О.Ф., Сидорчук О.Г. Соціальні небезпеки та їх наслідки в умовах збройного конфлікту на Сході України. *Науковий часопис Академії національної безпеки*. 2017. № 1-2 (13-14). С. 149-161.
Особистий внесок: розкрито наслідки прояву соціальних небезпек через збройний конфлікт на сході України, визначено напрями та механізми їх мінімізації.
22. Сидорчук О.Г., Панькова О.В. Ресурси громадянського суспільства в процесах забезпечення соціальної безпеки України та її регіонів. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Економічні науки*. 2016. Вип. 11. С. 298-305.
Особистий внесок: визначено особливості спрямування та використання ресурсів громадянського суспільства з метою досягнення соціальної безпеки країни та її регіонів.
23. Сидорчук О.Г. Теоретичні засади забезпечення соціальної безпеки в суспільстві. *Регіональна економіка та управління*. 2016. № 4 (11). Липень. С. 89-93.
24. Сидорчук О.Г. Механізми залучення соціальних ресурсів громадянського суспільства у контексті забезпечення соціальної безпеки України. *Вісник економічної науки України*. 2016. № 1 (30). С. 129-133.
25. Сидорчук О.Г. Проблеми та шляхи забезпечення соціальної безпеки України в умовах посилення зовнішніх та внутрішніх загроз. *VIRTUS*. 2016. № 8 (189). October. P. 186-188.
26. Сидорчук О. Залучення ресурсного потенціалу громадянського суспільства до забезпечення соціальної безпеки України. *Україна: аспекти праці*. 2015. № 2. С. 28-34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uap_2015_2_7
27. Новікова О.Ф., Сидорчук О.Г. Модернізація державного управління у контексті збереження людського потенціалу в умовах обмежених можливостей. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Економічні науки*. 2015. Вип. 10. С. 309-312.

- Особистий внесок:* визначено недоліки системи державного управління стосовно збереження людського потенціалу й обґрунтовано пропозиції щодо його модернізації.
28. Сікора О.А., Сидорчук О.Г. Суть та значення соціального капіталу у відродженні кооперативного руху. *Технологічний аудит і резерви виробництва*. 2015. № 1/6 (21). С. 4-7.
Особистий внесок: обґрунтовано роль модернізації суспільних відносин на користь кооперативного руху.
29. Гнаткович О.Д., Сидорчук О.Г. Напрями державного регулювання ринку землі України. *Ефективність державного управління*: зб. наук. пр. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. Вип. 26. С. 332-339.
Особистий внесок: обґрунтовано напрями державного регулювання ринку землі в Україні в контексті вимог економічної та національної безпеки.
30. Сидорчук О.Г., Босак В.В., Ратушний Р.Т., Цехмейструк Н.Ю., Сидорчук О.В. Системні засади управління державними програмами та проектами гарантування безпеки життєдіяльності. *Восточно-Европейский журнал передовых технологий* [Харьков]. 2010. Вип. 1(2) (43). С. 37-39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vejpte_2010_1%282%29__12
Особистий внесок: виокремлено соціально-економічні механізми досягнення соціальної безпеки при формуванні державних програм та проєктів.
31. Sydorчук O. The significance of social capital in public administration and activity of international associations. *Economic, Social and Administrative Changes in Central and Eastern European Countries / Lviv Regional Institute for Public Administration of the National Academy for Public Administration; Adam Mickewicz University; Institute of Socio-Economic Geography and Spatial Management Poznan*. Lviv: LRIPA NAPA, 2009. P. 145-152.
32. Козак І.І., Сидорчук О.Г. Оцінка компетенції державних службовців. *Демократичне врядування: науковий вісник (електронне фахове видання)*. 2008. Вип. 2. URL: http://www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnik2/fail/Kozak.pdf
Особистий внесок: запропоновано показники оцінки компетенції держслужбовців.
- Матеріали наукових конференцій*
33. Новікова О.Ф., Сидорчук О.Г. Концептуальні та правові засади регулювання соціальної безпеки в Україні. *Правове забезпечення соціальної безпеки в умовах євроінтеграційних процесів*: тези доп.

- учасників II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 жовтня 2018 р.). Київ: ФОП Маслаков, 2018. С. 38-41.
- Особистий внесок:* визначено концептуальні засади регулювання соціальної безпеки в Україні в умовах євроінтеграційних змін.
34. Новікова О.Ф., Сидорчук О.Г. Роль цінностей у формуванні та реалізації конкурентної політики України в сучасних умовах. *Проблеми формування та реалізації конкурентної політики:* матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 21-22 вересня 2017 р.). Львів: Ліга-прес, 2017. С. 88-90.
- Особистий внесок:* визначено перспективи глобальної конкурентоспроможності на підставі зростання ролі цінностей у конкурентній політиці держав.
35. Сидорчук О.Г., Новікова О.Ф. Соціальна безпека та відповідальність як умова забезпечення гідної праці. *Імперативи та інноваційні механізми забезпечення гідної праці в умовах становлення нової економіки:* зб. тез доп. учасників міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25-26 квітня 2017 р.). Київ: КНЕУ, 2017. С. 324-327.
- Особистий внесок:* встановлено взаємозв'язок соціальної безпеки та соціальної відповідальності з можливостями запровадження гідної праці.
36. Сидорчук О.Г. Соціальна культура як необхідна умова трансформаційних змін в державі. *Публічне управління XXI століття: традиції та інновації:* зб. тез XVII Міжнар. наук. конгресу (м. Харків, 27 квітня 2017 р.). Харків: ХарПІ НАДУ «Магістр», 2017. С. 85-88. URL: http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/conf/2017-1/2017_01.pdf
37. Сидорчук О.Г. Соціальна безпека як домінанта національної безпеки держави. *Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки:* матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 23-24 травня 2017 р.). Львів: Факультет міжнародних відносин ЛНУ ім. І. Франка, 2017. С. 74-77. URL: http://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/conference_05_17.pdf
38. Сидорчук О.Г. Економічна та соціальна безпека: взаємозв'язок основних складових національної безпеки держави. *Перспективи управлінської діяльності суб'єктів господарювання в контексті економічної безпеки:* матеріали Міжнар. форуму з безпеки (INFOS-2017) (м. Черкаси, 25-27 травня 2017 р.). Черкаси: Вид-во ПП Чабаненко Ю.А., 2017. С. 32-33.
39. Сидорчук О.Г. Шляхи забезпечення соціальної безпеки України та її регіонів через розвиток соціальних ресурсів громадянського

- суспільства. *Ukraine – EU. Modern Technology, Business and Law: collection of international scientific papers: in 2 parts. Part 2.* (Slovak Republic-Poland, April 19-23, 2016). Chernihiv: CNUT, 2016. P. 172-174.
40. Сидорчук О.Г. Соціальні та гуманітарні чинники формування та реалізації транскордонної безпеки України. *Транскордонна безпека: політико-правовий, соціально-економічний та гуманітарний виміри:* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 14 квітня 2016 р.). Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2016. С. 50-54.
  41. Сидорчук О.Г., Сікора О.А. Інноваційний розвиток регіону в умовах сталого розвитку. *Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки:* матеріали ХХІ Міжнар. наук.-практ. конф. НАН України, ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва» (м. Одеса, 12-15 вересня 2016 р.). Київ-Одеса, 2016. Т. 1. Ч. 1. С. 203-205.
Особистий внесок: обгрунтовано взаємозв'язок і взаємообумовленість інноваційного та сталого розвитку.
  42. Сидорчук О.Г. Інституціоналізація механізмів залучення ресурсного потенціалу громадянського суспільства у забезпечення соціальної безпеки України. *Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки:* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 15 травня 2015 р.). Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2015. С. 57-61.
  43. Сидорчук О.Г. Державна політика забезпечення соціальної безпеки в умовах воєнного протистояння на Сході України. *Імплементация стандартів НАТО в Україні: здобутки та перспективи:* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 23 вересня 2015 р.). Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2015. С. 38-43.
  44. Сидорчук О.Г. Шляхи забезпечення соціальної безпеки України: взаємодія держави та громади. *Публічне управління: стратегія реформ 2020:* зб. тез XV Міжнар. наук. конгресу (м. Харків, 23 квітня 2015 р.). Харків: ХарРІДУ «Магістр», 2015. С. 293-295.
  45. Сидорчук О.Г. Критерії демократичності управлінської культури. *Модернізація системи державного управління: теорія та практика:* матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю: у 2-х ч. (м. Львів, 11 квітня 2014 р.). Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2014. Ч. 1. С. 9-13.
  46. Сидорчук О. Соціальна відповідальність органів публічного управління в умовах забезпечення сталого розвитку. *Місце самоврядування – основа сталого розвитку України:* матеріали

- щорічної Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю: у 2-х ч. (м. Київ, 16 травня 2014 р.). Київ: НАДУ, 2014. Т. 2. С. 155-157.
47. Сидорчук О.Г. Соціальна безпека в системі національної безпеки: особливості управління. *Модернізація системи державного управління: теорія та практика*: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю: у 2-х ч. (м. Львів, 5 квітня 2013 р.). Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2013. Ч. 1. С. 196-199.
48. Сидорчук О.Г. Соціальна відповідальність як критерій демократичної управлінської культури органів публічної влади. *Політика корпоративної соціальної відповідальності в контексті сталого соціально-економічного розвитку*: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 5-6 грудня 2013 р.). Донецьк: ДонДУУ, 2013. С. 114-116.
49. Сидорчук О.Г. Гарантування соціальної безпеки в умовах забезпечення сталого розвитку суспільства. *Модернізація системи державного управління: теорія та практика*: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю: у 2-х ч. (м. Львів, 20 квітня 2012 р.). Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2012. Ч. 1. С. 185-190.
50. Сидорчук О.Г., Панькова О.В. Залучення соціального капіталу до забезпечення сталого розвитку. *Україна: Схід-Захід – проблеми сталого розвитку*: міжнар. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 22-23 вересня 2011 р.). Донецьк: ДонНУЕТ, 2011. С. 226-228.
Особистий внесок: запропоновано вдосконалення системи суспільних відносин на засадах партнерства для досягнення цілей сталого розвитку.
51. Новікова О.Ф., Сидорчук О.Г. Соціальна безпека: потреби та механізми досягнення. *Реформування системи державного управління та державної служби: теорія і практика*: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю: у 2-х ч. (м. Львів, 8 квітня 2011 р.). Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. Ч. 2. С. 140-143.
Особистий внесок: розкрито потреби в забезпеченні соціальної безпеки в Україні.
52. Сидорчук О.Г., Артим І.І. Застосування інноваційних підходів в проектному менеджменті: система знань Р2М. *Реформування системи державного управління та державної служби: теорія і практика*: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю: у 2-х ч. (м. Львів, 22 жовтня 2010 р.). Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2010. Ч. 1. С. 425-426.
Особистий внесок: розкрито особливості застосування інноваційних підходів у проектному менеджменті.

53. Лесечко М.Д., Сидорчук О.Г. Проблеми оцінки соціального капіталу. *Демократичне врядування у контексті глобальних викликів та кризових ситуацій*: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю: у 2-х ч. (м. Львів, 3 квітня 2009 р.). Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2009. Ч. 1. С. 182-185.

Особистий внесок: розкрито методичні засади оцінки соціального капіталу.

Інші видання

54. Рудніцька Р.М., Сидорчук О.Г. Сутність та зміст механізмів державного управління та принципів їх функціонування. *Публічне управління: теорія та практика*: зб. наук. пр. Харків: ДокНаук-ДержУпр, 2014. Вип. 4. С. 50-60.

Особистий внесок: обґрунтовано загальні механізми та принципи державного управління, спрямовані на забезпечення його ефективності.

55. Сидорчук О.Г. Теоретичні основи визначення соціальної безпеки та формування умов її досягнення. *Економічна теорія та публічна політика: цикл конф. «Людвіг фон Мізес і сучасні суспільства»*: зб. наук. пр. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2014. С. 159-163.

56. Сидорчук О. Г., Кучабський О.Г. Ціннісні орієнтації суспільства як передумова ефективного управління: архетиповий аспект. *Публічне управління: теорія та практика*: зб. наук. пр. Асоціації докторів з державного управління: спецвип. Харків: ДокНаукДержУпр, 2011. С. 79-88.

Особистий внесок: визначено соціальне, правове, фінансове, інформаційне, кадрове та наукове забезпечення державної політики.

АНОТАЦІЯ

Сидорчук О.Г. Державне регулювання системи соціальної безпеки в національній економіці України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, Львів, 2019; Інститут економіки промисловості НАН України, Київ, 2019.

Дослідження присвячено розробці теоретико-методологічних засад державного регулювання соціальної безпеки в національній економіці. Відстежено еволюцію категорії «соціальна безпека» та

виявлено її міждисциплінарні особливості в різних державних системах управління економікою, систематизовано її інституційне забезпечення, зокрема нормативно-правову регламентацію.

Запропоновано механізми державного регулювання багаторівневої системи соціальної безпеки, намічено перспективні напрями її становлення. Ідентифіковано перешкоди та переваги залучення громадянського суспільства як суб'єкта управління соціальною безпекою.

Апробовано розроблені науково-методичні засади оцінки ризиків економічної незахищеності. Побудовано ієрархічну модель соціальної безпеки та розроблено методику вимірювання її рівня з визначенням інтегрального показника. Визначено резерви зростання соціальної безпеки, надано прогностичні оцінки зміни рівня інтегрального показника соціальної безпеки.

Розроблено проект Стратегії соціальної безпеки України, а також запропоновано механізми її імплементації в системі стратегічного управління соціально-економічними процесами в державі.

Ключові слова: державне регулювання, національна економіка, соціальна безпека, інтегральний показник, ризики економічної незахищеності, стратегічне управління, інституційне забезпечення.

АННОТАЦИЯ

Сидорчук О.Г. Государственное регулирование системы социальной безопасности в национальной экономике Украины. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. – Львовский региональный институт государственного управления Национальной академии государственного управления при Президенте Украины, Львов, 2019; Институт экономики промышленности НАН Украины, Киев, 2019.

Исследование посвящено развитию теоретико-методологических основ государственного регулирования социальной безопасности в национальной экономике. Рассмотрена эволюция категории «социальная безопасность» и выявлены ее междисциплинарные особенности в различных государственных системах управления экономикой, систематизировано ее институциональное обеспечение, в частности нормативно-правовая регламентация.

Предложены механизмы государственного регулирования многоуровневой системы социальной безопасности, намечены

перспективные направления ее становления. Идентифицированы препятствия и преимущества привлечения гражданского общества как субъекта управления социальной безопасностью.

Апробированы разработанные научно-методические основы оценки рисков экономической незащищенности. Построена иерархическая модель социальной безопасности и разработана методика измерения ее уровня с определением интегрального показателя. Определены резервы роста социальной безопасности, даны прогнозные оценки изменения уровня интегрального показателя социальной безопасности.

Разработан проект Стратегии социальной безопасности Украины, а также предложены механизмы ее имплементации в системе стратегического управления социально-экономическими процессами в государстве.

Ключевые слова: государственное регулирование, национальная экономика, социальная безопасность, интегральный показатель, риски экономической незащищенности, стратегическое управление, институциональное обеспечение.

SUMMARY

Sydorchuk O.H. State regulation of the social security system in the national economy of Ukraine. – Qualification proceedings in the capacity of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Economics in specialty 08.00.03 – Economics and Governing of the National Economy. – Lviv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Lviv, 2019; Institute of Industrial Economics of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2019.

The research is devoted to the development of the theoretical foundations and improvement of the methodology of state regulation of social security in the national economy.

The results of scientific generalizations of social security issues and the possible practical measures for improvement of current social security systems in the context of modern state regulation of economic and social processes are presented in the thesis. The evolution of the category ‘social security’ as well as its interdisciplinary peculiarities in different state systems of governing of the economy are investigated. The development of the theoretical foundations of social security has allowed substantiating the essence of social security and its detailed characteristics. Social security is

an integrated concept that determines the condition and possibilities of protecting the socio-economic interests of a person, society, and the state from the influence of external and internal threats to social and national security. Under state regulation, it guarantees the protection of vital economic and social interests of people, society and the state as subjects of social security from external and internal threats by preventing and minimizing social and economic dangers and risks.

Transformation of the models of state social security regulation in the legislative field of national security in Ukraine is covered. Economic development and stability of the socio-political situation in the state are defined as the basic conditions for ensuring the social security of the state, society, and a person. The low level of economic development is accompanied by a low level of quality of life of the population. Significant threats to social stability in Ukrainian society are due to high indicators of the general poverty of the country's population and mass poverty among those employed in the workplace. State regulation in the social and labor sphere has a anti-stimulating character, which causes labor emigration, loss of human capital, etc.

The mechanisms of state regulation of social security as a multi-level system are grounded, where individuals, society and the state act as governing subjects. The external and internal factors of development of social security of personality and possibilities of regulation of these processes are studied. There obstacles to the development of social security of population, society, and the state are evaluated as well as enabling directions for improving governance in this area are offered in the study.

The condition, issues and perspectives for achievement of necessary level of social security are assessed, with disclosed conditions of the development and manifestation of internal threats posed to social security in the national economy. On the base of this analysis, scientific and methodological principles of assessing the risks of economic insecurity are suggested and tested. The hierarchical social security model is built, and the methodology of measuring its level, with determination of the integral indicator and the importance of its components, is developed. The reserves and the opportunities for social security strengthening are determined. Assessments of the possible change in the levels of integral social security indicator are made, and the limitations for its growth are estimated. Predictive calculations of the levels of the integral indicator of social security in Ukraine, taking into account the tendency of change of all components compounded this indicator, show that its possible growth is only 3,2%, and taking into account the mobilization of reserves may reach

by 12,8%. On the base of these calculations, one can estimate that practically all components of social security have exhausted the potential of growth, if not revealed reserves are used. Full identification of factors and basic reserves for the growth of the level of social security is a scientific and methodological justification for the development and implementation of a system of state regulation of social security procuring in the national economy.

Modern approaches to the integration of the tasks of the country's social security in the state regulation of socio-economic processes following the principles of strategic governing that applied in several economically developed and transitive countries are systematized. Strategic guidelines, priorities and providing of national interests in national and social security of USA and the European Union are analyzed. The advantages of national and social security strategies of Poland, as well as former Soviet republics Lithuania and Georgia are specified.

The needs for institutional provision of state social security regulation are substantiated. In doing that the requirements and needs of state social security regulation in the context of state policy inconsistencies as to the implementation of the principle of harmonization of social and economic security are disclosed. The legislative as well as regulatory due process of social security is determined and organizational and economic social security provision is proposed. The advantages of civil society involvement in the development and implementation of social security regulation policy are determined as well as the obstacles for this under current Ukrainian conditions are assessed. The directions of civil society transformation and strengthening as the governing participant in this sphere are substantiated.

According to the results of the study, the draft Strategy of Social Security in Ukraine was developed and proposed, which contains all the structural components of such a document. The elaboration and substantiation of the directions of ensuring social security, as well as a set of measures for implementation of each component, have been recognized as key to the development of the Action Plan for the implementation of the Strategy of Social Security in Ukraine.

Keywords: state regulation, national economy, social security, integral index, risks of economic insecurity, strategic governing, institutional provision.

Підп. до друку 27.08.2019. Формат 60х90/16. Обл.-вид. арк. 2,5.
Тираж 100 прим. Замовлення № 1415.
Друк ризографічний. ІЕП НАН України.
03057, м. Київ, вул. Марії Капніст, 2.